ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҒЫЛЫМДАРЫ
СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ
SOCIO-ECONOMIC AND LEGAL SCIENCES

CENTRAL ASIAN SCIENTIFIC JOURNAL
ISSN 3135-3061
2026. №4 (32), 2-том. 210–213 б.
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.24282546
Журнал сайты: https://cajournal.kz

ӘОЖ 338.45(574)

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ОРНЫҚТЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ ЖАҢА ИНДУСТРИЯЛАНДЫРУ СТРАТЕГИЯЛАРЫ

Ж. Аманжол[1], А.Н. Сарсенбаева[2]

[1]«Назарбаев Зияткерлік мектептері» дербес білім беру ұйымының «Алматы қаласы Наурызбай ауданындағы жаратылыстану-математика бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебі», Алматы, Қазақстан

[2]«Назарбаев Зияткерлік мектептері» дербес білім беру ұйымының «Алматы қаласы Наурызбай ауданындағы жаратылыстану-математика бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебі», Алматы, Қазақстан

Аманжол Жәңгір — «Назарбаев Зияткерлік мектептері» дербес білім беру ұйымының «Алматы қаласы Наурызбай ауданындағы жаратылыстану-математика бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебі» филиалының оқушысы, Алматы, Қазақстан.

Сарсенбаева Айнур Нургазиновна — Қазақстан тарихы пәнінің мұғалімі.

© Ж. Аманжол, А.Н. Сарсенбаева, 2026

Аңдатпа: Мақалада Қазақстанда 2010 жылдан бері жүзеге асырылып келе жатқан жаңа индустрияландыру стратегияларының ел экономикасының орнықты дамуына ықпалы қарастырылады. Мемлекеттік бағдарламалық құжаттар мен ресми статистикалық деректерді талдау негізінде 2025 жылы өңдеуші өнеркәсіптің ЖІӨ-дегі үлесі (12,7%) алғаш рет тау-кен өндіру өнеркәсібінің үлесінен (11,9%) асып түскені, алайда экспорт шикізаттық сипатын сақтап отырғаны көрсетіледі. Авторлар бұл құбылысты «экспорттық тәуелділік парадоксы» деп атап, оның ықтимал себептерін талдайды және индустриялық саясаттың тиімділігін арттыру бойынша ұсыныстар береді.

Түйін сөздер: жаңа индустрияландыру, әртараптандыру, өңдеуші өнеркәсіп, шикізаттық тәуелділік, орнықты даму, индустриялық саясат.

Тәуелсіздік жылдарында Қазақстан экономикасының өсуі негізінен көмірсутек секторына сүйенді. 2008–2009 жылдардағы жаһандық қаржы дағдарысы мен 2014–2015 жылдардағы мұнай бағасының құлдырауы бағасы құбылмалы бір ғана салаға тәуелділік ел экономикасының орнықтылығына қауіп төндіретінін көрсетті [1]. Сондықтан экономиканы әртараптандыру және өңдеуші өнеркәсіпті дамыту мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының біріне айналды.

Ғылыми әдебиетте Қазақстандағы әртараптандыру саясатының нәтижелері көбіне сыни бағаланады. П. Желев елдің экспорттық қоржыны жоғары шоғырланған және мұнай басым күйінде қалып отырғанын, ал әртараптандыру бойынша прогрестің өте шектеулі екенін анықтады [1]. Х. Ео мен Дж. Ма да әртараптандыру стратегиясы жалпы алғанда сәтсіз болды деген қорытындыға келіп, адами капиталға және ғылыми-зерттеу шығындарына көбірек көңіл бөлуді ұсынады [2]. Алайда бұл жұмыстар 2024–2025 жылдары тіркелген құрылымдық өзгерістерді қамтымайды. Мақаланың жаңалығы – соңғы ресми деректер

негізінде ішкі экономика құрылымы мен экспорт құрылымы арасындағы алшақтықты көрсету.

Ресурсқа бай елдердің индустриялық даму қиындықтары экономикалық теорияда «голланд ауруы» тұжырымдамасы арқылы түсіндіріледі: шикізат секторының қарқынды өсуі ұлттық валютаның нақты нығаюына және ресурстардың өңдеуші өнеркәсіптен басқа салаларға ауысуына әкеледі [3]. Д. Родрик дамушы елдерде өнеркәсіптің экономикадағы үлесі дамыған елдердің тарихи тәжірибесімен салыстырғанда әлдеқайда төмен табыс деңгейінде қысқара бастайтынын көрсетті, яғни индустрияландыруды кешіктіру елдің ұзақ мерзімді өсу әлеуетін шектейді [4].

Зерттеудің мақсаты – жаңа индустрияландыру стратегияларының Қазақстан экономикасының құрылымына және оның орнықтылығына ықпалын соңғы ресми деректер негізінде бағалау. Зерттеуде мемлекеттік бағдарламалық құжаттарды талдау және 2015–2026 жылдардағы ресми статистикалық көрсеткіштерді салыстыру әдістері қолданылды.

Қазақстандағы индустриялық саясат «Қазақстан-2050» Стратегиясында белгіленген мақсатқа – елдің әлемнің ең дамыған 30 мемлекетінің қатарына кіруіне негізделеді [5]. 2010 жылдан бастап индустриялық-инновациялық дамудың бесжылдық мемлекеттік бағдарламалары жүзеге асырылды, олардың соңғысы 2020–2025 жылдарды қамтыды [6]. 2021 жылы қабылданған «Өнеркәсіптік саясат туралы» Заң бұрын әртүрлі құжаттарда шашыраңқы болған өнеркәсіпті қолдау тетіктерін бір жүйеге біріктіріп, индустриялық саясатқа тұрақты құқықтық негіз берді [7]. 2021–2025 жылдарға арналған Индустриялық-инновациялық даму тұжырымдамасы оның стратегиялық бағыттарын айқындады [8], ал «Бизнестің жол картасы-2025» бағдарламасы шағын және орта бизнесті кредит мөлшерлемесін субсидиялау, кепілдік беру және гранттар арқылы қолдады [9].

Ресми деректер индустриялық саясаттың ішкі экономика құрылымына елеулі ықпал еткенін көрсетеді. 2025 жылы өнеркәсіп ЖІӨ-нің 26,3%-ын құрап, ел экономикасының ең ірі саласы болып қалды, ал оның ішінде өңдеуші өнеркәсіптің үлесі (12,7%) алғаш рет тау-кен өндіру өнеркәсібінің үлесінен (11,9%) асып түсті [10]. Бұл үрдіс 2024 жылы басталған: сол жылы бұл көрсеткіштер тиісінше 12,4% және 12,0% болған [11]. Өңдеуші өнеркәсіптің негізгі капиталына салынған инвестициялар 2025 жылы ЖІӨ-нің 1,9%-ына жетті, ал 2019–2024 жылдары бұл көрсеткіш 1,4–1,8% аралығында болды [12] (1-кесте).

1-кесте – Қазақстан экономикасының құрылымдық көрсеткіштері, ЖІӨ-ге %

Көрсеткіш	2024 ж.	2025 ж.
Өңдеуші өнеркәсіптің ЖІӨ-дегі үлесі	12,4	12,7
Тау-кен өндіру өнеркәсібінің ЖІӨ-дегі үлесі	12,0	11,9
Өңдеуші өнеркәсіптің негізгі капиталына инвестициялар	1,5	1,9

Ескерту. Дереккөздер: [10; 11; 12].

Индустрияландырудың «жасыл» бағытында да ілгерілеу бар: жаңартылатын энергия көздерінің электр энергиясы өндірісіндегі үлесі 2022 жылғы 4,5%-дан 2025 жылы 7%-ға дейін өсті [13]. Осылайша, ЖЭК өндірісін 2022 жылмен салыстырғанда 1,5 есе арттыру туралы мақсат асыра орындалды. Дегенмен 2023 жылы әлем бойынша ЖЭК-тің электр энергиясы өндірісіндегі орташа үлесі 30,2% болғанын ескерсек, Қазақстан бұл бағытта әлемдік үрдістен әлі де артта қалып отыр [14].

Алайда ішкі құрылымдағы өзгерістер сыртқы сауда құрылымында көрініс таппай отыр. 2024 жылы шикізат тауарлары ел экспортының 83,1%-ын құрады, ал мұнай экспортынан түскен табыс 42,7 млрд АҚШ долларына жетті [15]. 2025 жылы Қазақстан рекордтық 76,3 млн тонна мұнай экспорттады [16]. Осылайша, экономиканың ішкі құрылымы өңдеуші өнеркәсіп пайдасына өзгергенімен, экспорт шикізаттық сипатын сақтап отыр. Бұл құбылысты «экспорттық тәуелділік парадоксы» деп атауға болады. Дегенмен соңғы деректер белгілі бір өзгерісті көрсетеді: 2026 жылдың бірінші жартыжылдығында мұнайдың экспорттық түсімдегі үлесі өткен жылдың сәйкес кезеңіндегі 52,9%-дан 46,5%-ға дейін төмендеді, ал жалпы экспорт 36,8 млрд-тан 40,3 млрд АҚШ долларына дейін өсті [16].

Алайда бұл кезеңде мұнай экспортының көлемі де 6,7%-ға қысқарғандықтан, бұл өзгерістің тұрақты үрдіс екенін анықтау үшін ұзағырақ кезеңнің деректері қажет.

Парадокстың кемінде үш ықтимал себебі бар. Біріншіден, өңдеуші өнеркәсіп өнімінің 40%-дан астамы металлургияға тиесілі [17], ал металлургия өнімдері шикізатқа жақын және қосылған құны салыстырмалы түрде төмен. Сондықтан өңдеуші өнеркәсіптің өсуі экспорттың сапалық құрылымын айтарлықтай өзгертпейді. Екіншіден, негізгі капиталға салынған жалпы инвестициялар 2015 жылғы ЖІӨ-нің 17,2%-ынан 2025 жылы 14,7%-ға дейін қысқарды [12], бұл экспортқа бағытталған жаңа өндірістерді құру қарқынын шектейді. Үшіншіден, мұнай экспортының жоғары деңгейі «голланд ауруы» механизмі арқылы өңделген өнім экспортының бәсекеге қабілеттілігін төмендетуі мүмкін [3].

Қорытындылай келе, талдау Қазақстандағы жаңа индустрияландыру стратегияларының нәтижесі екіжақты екенін көрсетті. Бір жағынан, 2024–2025 жылдары өңдеуші өнеркәсіп ЖІӨ-дегі үлесі бойынша тау-кен өндіру өнеркәсібін басып озды, ал оған салынған инвестициялар соңғы жылдардағы ең жоғары деңгейге жетті. Бұл нәтиже әртараптандыру саясаты толықтай сәтсіз болды деген тұжырымды ішінара түзетеді [1; 2]. Екінші жағынан, экспорттың шикізатқа тәуелділігі жоғары деңгейде сақталып отыр. Демек, индустриялық саясат экономиканың орнықты дамуына негіз қалағанымен, оның толық нәтижесіне әлі қол жеткізілмеген.

Индустриялық саясаттың тиімділігін арттыру үшін мынадай шаралар ұсынылады: 1) бағдарламалардың нәтижесін тек ЖІӨ құрылымымен емес, өңделген өнім экспортының үлесімен бағалау; 2) металлургиядан тыс, қосылған құны жоғары салаларды (машина жасау, химия, фармацевтика) мақсатты қолдау; 3) мемлекеттік бағдарламалардың нәтижелерін ашық жариялау және тәуелсіз бағалау; 4) адами капиталға және инженерлік-техникалық кадрлар даярлауға салынатын инвестицияны арттыру. Болашақ зерттеулерде экспорттың шоғырлану индекстерін есептеу және жекелеген салалар бойынша талдау жүргізу арқылы экспорттық тәуелділік парадоксының себептерін сандық тұрғыдан тексеру орынды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Zhelev P. Enhancing export diversification in resource-rich economies – policies and evidence from Kazakhstan [Электрондық ресурс] : MPRA Paper No. 104857. – Munich : University Library of Munich, 2019. – URL: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/104857/ (қаралған күні: 09.11.2026).

2. Yeo H., Mah J. S. Industrial policy and diversification in the economic development of Kazakhstan // Asian Journal of Social Sciences and Management Studies. – 2024. – Vol. 11, No. 2. – P. 32–40.

3. Corden W. M., Neary J. P. Booming sector and de-industrialisation in a small open economy // The Economic Journal. – 1982. – Vol. 92, No. 368. – P. 825–848. – DOI: 10.2307/2232670.

4. Rodrik D. Premature deindustrialization // Journal of Economic Growth. – 2016. – Vol. 21, No. 1. – P. 1–33. – DOI: 10.1007/s10887-015-9122-3.

5. Назарбаев Н. Ә. Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства : Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана, 14 декабря 2012 г. – Астана, 2012.

6. Об утверждении Государственной программы индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2020–2025 годы : постановление Правительства Республики Казахстан от 31 декабря 2019 года № 1050 [Электрондық ресурс]. – URL: https://zakon.uchet.kz/rus/docs/P1900001050 (қаралған күні: 09.11.2026).

7. О промышленной политике : Закон Республики Казахстан от 27 декабря 2021 года № 86-VII ЗРК [Электрондық ресурс]. – URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2100000086 (қаралған күні: 09.11.2026).

8. Об утверждении Концепции индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2021–2025 годы : постановление Правительства Республики Казахстан от 30 декабря 2021 года № 965 [Электрондық ресурс]. – URL: https://zakon.uchet.kz/rus/docs/P2100000965 (қаралған күні: 09.11.2026).

9. Об утверждении Государственной программы поддержки и развития бизнеса «Дорожная карта бизнеса-2025» : постановление Правительства Республики Казахстан от 24 декабря 2019 года

№ 968 [Электрондық ресурс]. – URL: https://zakon.uchet.kz/rus/docs/P1900000968 (қаралған күні: 09.11.2026).

10. Назван точный объем ВВП Казахстана за 2025 год [Электрондық ресурс] // Zakon.kz. – 2026. – 18 февраля. – URL: https://www.zakon.kz/finansy/6508328-nazvan-tochnyy-obem-vvp-kazakhstana-za-2025-god.html (қаралған күні: 09.11.2026).

11. Муканова А. Обрабатывающая промышленность впервые опередила добычу сырья: как Казахстан меняет структуру экономики [Электрондық ресурс] // Azattyq Rýhy. – 2026. – URL: https://rus.azattyq-ruhy.kz/avtory/111603-obrabatyvaiushchaia-promyshlennost-vpervye-operedila-dobychu-syria-kak-kazakhstan-meniaet-strukturu-ekonomiki (қаралған күні: 09.11.2026).

12. 1,9% ВВП: инвестиции в обрабатывающую промышленность Казахстана достигли максимума [Электрондық ресурс] // Inbusiness.kz. – 2026. – URL: https://www.inbusiness.kz/ru/last/1-9-vvp-investicii-v-obrabatyvayushuyu-promyshlennost-kazahstana-dostigli-maksimuma (қаралған күні: 09.11.2026).

13. В Казахстане перевыполнен целевой показатель по выработке электроэнергии из ВИЭ [Электрондық ресурс] / Министерство энергетики Республики Казахстан. – 2026. – URL: https://www.gov.kz/memleket/entities/energo/press/news/details/1267234?lang=ru (қаралған күні: 09.11.2026).

14. Выработка «чистой» электроэнергии выросла на 14% [Электрондық ресурс] // Kapital.kz. – 2025. – URL: https://kapital.kz/economic/136207/vyrabotka-chistoj-elektroenergii-vyrosla-na-14percent.html (қаралған күні: 09.11.2026).

15. Внешняя торговля Казахстана в 2024 году [Электрондық ресурс] : аналитический обзор / Halyk Finance. – Алматы, 2025. – URL: https://halykfinance.kz/download/files/analytics/trade2024.pdf (қаралған күні: 09.11.2026).

16. Казахстан обновил рекорд по экспорту нефти [Электрондық ресурс] // Bank.kz. – 2026. – URL: https://bank.kz/news/finansy-news/kazahstan-obnovil-rekord-po-eksportu-nefti/ (қаралған күні: 09.11.2026).

17. Промышленность в январе–октябре 2025 года [Электрондық ресурс] : аналитический обзор / Halyk Finance. – Алматы, 2025. – URL: https://halykfinance.kz/download/files/analytics/prom_10M2025.pdf (қаралған күні: 09.11.2026).